

Waddenmusea Bustour

Beleef het hele verhaal van de regio

Stap in en reis mee door 3000 jaar geschiedenis

Van wierden en kloosters tot vissersdorpen en adellijke borgen – langs de Groninger Waddenkust liggen verhalen die wachten om ontdekt te worden.

In de nazomer van 2025 krijg je een unieke kans om ze allemaal te beleven. Van **6 september tot en met 26 oktober** rijdt in het weekend deze **Waddenmusea bus**: een comfortabele touringcar die je door het eeuwenoude cultuurlandschap van Middag-Humsterland en het weidse Hogeland voert.

Onderweg zie je hoe het landschap zelf nog steeds de sporen draagt van duizenden jaren bewoning, verhalen over de strijd tegen het water, de kracht van de zee en het leven van de mensen die hier hun bestaan vonden.

In de weekenddagen worden drie Waddenmusea aangedaan – van de vissersgeschiedenis tot de adellijke pracht van de borgen. Zo komt stap voor stap het hele verhaal van de Groninger Waddenkust tot leven. Er is natuurlijk veel meer te vertellen over deze regio, de geschiedenis, innovatie en cultuur.

De bustour is meer dan vervoer: het is een excursie op wielen. Je kunt onderweg uitstappen, een museum verkennen en later weer instappen om de reis te vervolgen. In dit magazine vind je meer inhoudelijke achtergronden bij de afbeeldingen die je ziet op de schermen in de bus, QR-codes naar luisterverhalen en nieuw beeldmateriaal. Alle informatie is verkregen in samenwerking met onder meer Visit Groningen, regionale organisaties, ondernemers, Groningen Connect en afkomstig uit een eerdere bustour The Grone.

Beleef in jouw tempo, hoe veelzijdig dit bijzondere gebied is!

Veel plezier!

Al 3000 jaar wonen en werken er mensen langs de Groninger Waddenkust. Thans Unesco Wereld Erfgoed Waddenzee. Zij lieten een rijke tastbare cultuurgeschiedenis achter. Elke eeuw laat zijn sporen na, op allerlei terreinen. Het is onmogelijk om in een enkel museum dit hele verhaal te vertellen. In de praktijk blijkt dat zes musea in het Waddenkustgebied die erfschat al samen bewaren en ontsluiten. Ze laten zien hoe mensen zich handhaafden en tot bloei kwamen op de vruchtbare kleigrond in het noorden van Groningen. Daarom is het logisch om deze musea ook samen te presenteren.

Middag-Humsterland, ten zuiden van het Reitdiep, is het oudste cultuurlandschap van Nederland. Dit wierdenlandschap is zeer typerend voor de ontstaansgeschiedenis van het noordelijk zeeleigebied. **Museum Wierdenland in Ezinge** toont deze geschiedenis en bijzondere vondsten van prof. Van Giffen, waarmee Ezinge internationale faam verwierf. Uit de vondsten kan worden afgeleid hoe men in de regio leefde tijdens de IJzertijd, Romeinse tijd en Middeleeuwen.

Kloostermuseum Sint Bernardushof in Aduard vertelt het verhaal van een van de grootste Cisterciënzer kloosters ooit. En de grote invloed van het klooster gedurende 400 jaar op waterstaat, bouwkunde, landbouw en handel, onderwijs en wetenschappen in Groningen en ver daarbuiten. Je vindt er nog de 13e- eeuwse ziekenzaal van het klooster en je ziet hier kloosterelementen die nergens anders in de wereld te zien zijn.

De Menkemaborg toont het rijke kasteelleven in de 18e- eeuw met een prachtig interieur en formele tuin. De Menkemaborg in Uithuizen is in oorsprong een uit de 14de eeuw daterend 'steenhuys', dat in de loop der tijd vergroot is. Van 1682 tot 1902 woonde hier de familie Alberda. Voor het verfraaien van het interieur werden kunstenaars aangetrokken. Beeldsnijder Jan de Rijk maakt de imposante schoorsteenmantels van barok houtsnijwerk en Harmannus Collenius schilderde daarvoor mythologische voorstellingen. Ook een heel bijzonder staatsieledikant, gemaakt van gele Chinese zijdedamast, is bewaard gebleven.

Museum Borg Verhildersum in Leens toont het leven van de adel, de boer en de landarbeider in de 19e eeuw. Verder is er altijd een deel van de collectie oude ambachten en de vermaarde collectie Groninger mode en dracht uit de 19e eeuw te zien. In de borg hangt het grootste familieportret van Nederland van de Fam Van Starckenborgh uit 1670. In de boerderij staat de Arendploeg als voorbeeld van 19e eeuwse landbouwinnovatie die zorgde voor grote welvaart en de basis legde voor de graanrepubliek Groningen.

In **Openluchtmuseum Het Hoogeland** ervaren bezoekers hoe het leven in het dorp eraan toe ging in de 19e eeuw; een groot deel van de oude kern van het wierdendorp Warffum is daartoe ingericht als sfeervol museum. Je wandelt er door kleine straatjes op de oude wierde en vindt er de smidse, de fietsenmaker, de kroeg, de kruidenier en nog veel meer.

En de visserij is tot vandaag een belangrijke bron van inkomsten in dit gebied. De geschiedenis van de visserij beleef je in Het **Visserijmuseum in Zoutkamp**, waar je naast de schepen, motoren en materialen ook het verdriet ziet van de opheffing van de vissershaven in Zoutkamp door de afsluiting van de Lauwerszee.

Lees meer over de Waddenmusea op deze website

WADDENMUSEA.NL

De kronieken van Meester Melchior

Luister, beleef en laat je meenemen!

Meester Melchior vertelt exclusieve verhalen die sprankelen van avontuur en mysterie. Hij voert je mee langs de eeuwenoude wierden van het Groninger land, door de drukke straten rond de Martinitoren en naar de plekken waar legendes nog steeds fluisteren in de wind.

Je hoort over de Waddenregio, Middag-Humsterland, verhalen over de strijd tegen het water, vergeten gevechten en wonderlijke gebeurtenissen die Groningen kleur gaven. Elk verhaal laat je deze regio voelen zoals je het nooit eerder hebt ervaren.

Luister mee, laat je verrassen en ontdek hoe de magie van Groningen en de stem van Meester Melchior samen een onvergetelijke reis vormen!

De verhalen kun je hier beluisteren

Klik op het logo **SOUNDCLOUD**

of scan de code

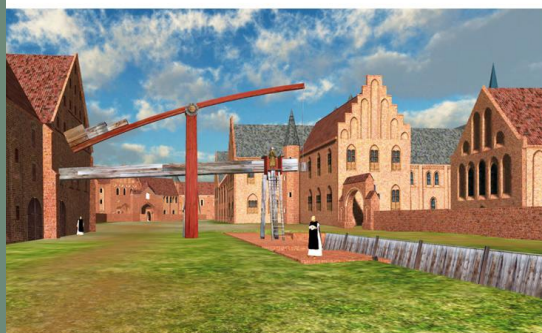
Belangrijke notificatie: er wordt in de verhalen regelmatig verwezen naar een app of nieuwsbrieven van The Grone. Deze zijn niet meer actief. De verhalen blijven wel leven in de geest van Meester Melchior.

Extra tips

Luistertip bij Verhildersum

Podcastmaker Marjolein Knol neemt je mee op een verbeeldende wandelreis bij Verhildersum. Ze inspireert je om te kijken naar de omgeving en prachtige verhalen over dit landgoed.

App: Aduard3dGPS

Download de gratis app

Exposities & evenementen

Ieder museum biedt meerdere exposities en evenementen per jaar. Kijk dus vooral op hun websites:

[Museum Wierdenland](#)

[Kloostermuseum Aduard](#)

[Visserijmuseum Zoutkamp](#)

[Menkemaborg](#)

[Openluchtmuseum Het Hoogeland](#)

[Landgoed en Borg Verhildersum](#)

Water heeft ons Groningse land gemaakt zoals het tegenwoordig is. En blijft dat ook doen!

Tijdens deze route doen we verschillende locaties aan en vertellen we het verhaal over onze strijd tegen het water en het belang van water. Ook water is een bron van energie.

Onze strijd tegen het water

Ons land ligt laag ten opzichte van de zee en we bereiden ons land voor op de hogere zeespiegel en meer hemelwater. Met slimme sterke dijken om overstromingen te voorkomen en waterbergingen om water op te vangen. Voor het verbeteren van een moderne dijk kijken we 50 jaar vooruit. De zeedijken langs de kust van Groningen zijn op sommige plekken wel 10 meter boven Normaal Amsterdams Peil (het gemiddelde zeeniveau). Dat is een hele klim, maar bovenop de dijken heb je wel een prachtige uitzicht over het Wad én het Groninger land.

Waterstanden

Ons land is wel laag, maar niet helemaal vlak: hogere zandruggen en wierden, lagere gronden langs rivieren en maren en na afgravingen. Toch willen we overal water in de sloten, beken, maren en kanalen hebben. De een wil minder water om goed aardappelen te kunnen verbouwen, de ander meer zodat de natuur zich beter kan ontwikkelen. Dat daagt het waterschap uit om overal genoeg en niet teveel water te krijgen. Voor ieder gebied heeft het waterschap daarom een vaste waterstand afgesproken, een streefpeil. Door regen en door droogte dalen waterstanden. Daarna moet de waterstand weer terug naar het streefpeil. Daarvoor zet het waterschap dan gemalen, stuwen en sluizen in. Dat gebeurt meestal volledig geautomatiseerd.

Door klimaatverandering komt er steeds meer hevige regenval. Grote hoeveelheden water kosten meer om weg te pompen. Om te zorgen dat het gebied dan niet overstroomt, zijn waterbergingen aangelegd. Die slaan het water op tot het waterschap het weer af kan voeren. Meer informatie over peilbeheer leest u [hier](#).

WATER

Het wierdenland en de Groningse strijd tegen water

Het Noord-Groninger landschap lijkt vlak met reeksen van dorpen met karakteristieke dorpssilhouetten. Wie beter kijkt ziet verspreid over dat vlakke landschap diverse heuveltjes liggen, van soms meer dan vijf meter hoog. Heuveltjes met daar bovenop een boerderij, prachtige middeleeuwse kerk of grasland. Dit is het 2.500 jaar oude wierdenland. Een cultuurlandschap dat zich uitstrekt langs de gehele 500 kilometerslange Waddenkust en waar tot de twaalfde eeuw de Waddenzee een grote invloed had. De heuvels zijn eeuwenoude kunstmatig opgeworpen bulten die de inwoners en hun waardevolle vee beschermden tegen het regelmatig bedreigende zeewater. In Groningen noemen we ze wierden, in de rest van Nederland (meestal) terpen. Het zijn herinneringen aan een tijd waarin het zeewater in nog de vrije loop had en de strijd tegen het water grote invloed op het leven had.

Bijna 3000 jaren geleden trokken mensen vanuit het zuiden dit destijds waterrijke gebied in. Ze vestigden zich op hoger gelegen oeverwallen van riviertjes en voormalige zeeslenken (in het Gronings maren genoemd). De bewoners leefden van de visserij en de jacht en via waterwegen onderhielden ze nauwe contacten met de bewoners van de hoger gelegen gebieden in Drenthe.

Door de in de loop van de tijd toenemende overstromingen werden de bewoners gedwongen om hun erf te verhogen. Dit deden ze met materialen die voorhanden waren, waaronder huisafval, stro en mest. Na verloop van tijd werden de groeiende erfwierden omvangrijker en talrijker en groeiden aaneen aan tot grotere nederzettingen.

Vanaf het jaar 1000 begonnen boeren en monniken met de aanleg van dijken, waardoor het wonen op wierden overbodig werd. Boeren verlieten de bewonersbulten en er kwamen (middeleeuwse) kerken voor in de plaats. Rond het begin van de twintigste eeuw ontdekte men dat de grond van de wierden erg vruchtbaar. Ze werden massaal afgegraven en de grond verkocht aan Drentse boeren. Zo zijn er vele honderden wierden verdwenen en een groot aantal deels afgegraven. Ooit moeten er in Groningen circa 1000 wierden zijn geweest; daarvan is er nu nog maar een fractie over.

Aan de afgravingen danken veel van deze dorpen de ijsbanen die aan de rand van de kerk liggen. Je ziet in veel dorpsnamen in dit gebied nog een verwijzing naar de ontstaanswijze: bijv. Feerwerd, Garnwerd en Aduard. Het wierdedorp Ezinge is één van de oudste wierden in Groningen, ontstaan zo'n 600 v. Chr., en was ooit het hoofddorp van het schiereiland Middag. Ezinge was de grootste wierde van de provincie Groningen, maar een groot deel is rond het jaar 1925 afgegraven. Een stuk verderop ligt het dorp Niehove, dat al zo'n 2.200 jaar onafgebroken wordt bewoond. Het was het hoofddorp van het voormalige eiland Humsterland.

De grootste Nederlandse wierde is Warffum, met 16 hectare omvang. Hogebeintum in Friesland is de hoogste terp met maar liefst 8,8 meter hoog.

Reitdiep

Het Reitdiepgebied (ook wel minder juist Reitdiepdal) behoort tot de oudste cultuurlandschappen van Europa. De sterk meanderende rivier de Hunze (nu Reitdiep) verbond Groningen met de zee. In het huidige landschap zijn op veel plaatsen de oude rivierbeddingen nog goed zichtbaar, bijvoorbeeld rond het Oude Diepje bij Winsum. De eerste verkavelingen zijn nu nog zeer goed zichtbaar en niet veel veranderd. De meeste lijnen zijn zo'n 1000 jaar oud en daarmee is die tijd heel tastbaar aanwezig.

Kleurrijke Reitdiephaven

Een kleurrijke Scandinavische bebouwing vormt de unieke en prachtige entourage rond de jachthaven. De haven is gelegen aan de staande mastroute van Delfzijl, via de stad Groningen naar Friesland en het Lauwersmeer- en Waddengebied.

Naast passantenhaven is het ook een zeer aantrekkelijke thuishaven voor motorkruisers, zeiljachten en sloepen. De jachthaven heeft uitstekende sanitaire voorzieningen, een dieseltankstation, wifi en een fiets- en sloepverhuur. Supermarkten, leuke winkels maar ook het wereldrestaurant maken de haven erg aantrekkelijk en gezellig. Het stadscentrum met musea, theaters en bioscopen is gemakkelijk te bereiken.

Wist je trouwens dat dit een van de meest gefotografeerde plekken is van Nederland?

UNESCO Werelderfgoed Waddenzee

HET MOOISTE NATUURGEBIED VAN ONS LAND

De Wadden is Waddenzee Werelderfgoed. Een dynamisch gebied dat met elk tij verandert. Waarin de eilanden wandelen en de nacht nog donker is. Een Werelderfgoed waarin al eeuwenlang mensen leven. Met en van de zee. De geboortegrond van het Nederlandse waterbeheer, met een uniek stelsel van terpen, dijken, watergangen, polders en gemalen. Waar creativiteit voor droge voeten zorgt, maar ook voor verrassende landart, duurzame festivals en nieuwe zilte smaken. Een gebied om te ontdekken!

Het Waddengebied: niet zonder reden is het gebied recent verkozen tot het Mooiste Natuurgebied van Nederland. Voor natuurliefhebbers is er in het Waddengebied veel te zien en te beleven.

Er zijn weinig natuurlijke werelderfgoederen die zo uitgestrekt en tegelijk zo dichtbevolkt zijn als Waddenzee UNESCO Werelderfgoed. Waar mens en natuur elkaar tegenkomen, ontstaan verhalen. Ontdek het Waddengebied via deze verhalen. Ze voeren je naar onbekende plekjes, bijzondere ontmoetingen en verrassende smaken.

Het Waddengebied is een uitgestrekt gebied dat loopt van Noord-Holland tot en met Denemarken. In 2009 is dit gebied door UNESCO uitgeroepen tot Werelderfgoed. Groningen is daarmee de trotse medebezitter van een natuurgebied dat thuishoort in hetzelfde rijtje als de Grand Canyon (Verenigde Staten) en het Great Barrier Reef (Australië). Je staat er misschien niet bij stil wanneer je op de veerboot naar een van de Waddeneilanden zit, maar in en boven de ruim 500 kilometer lange Waddenzee bevinden zich ruim 10.000 soorten dieren en 250 plantensoorten. UNESCO Werelderfgoed is daarmee een terechte titel voor het Waddengebied.

Kwelders Waddenzee

Op de kwelders broeden vogels als de kluut, scholekster en tureluur. Tienduizenden steltlopers, ganzen en eenden brengen er de winter door of maken hier een pitstop tijdens de trek. Van nature bestaat een kwelder uit verschillende zones, met elk een karakteristieke plantengroei. Zeekraal voert de boventoon op het zoute, slikkige wad. Verder landinwaarts domineert kweldergras. Engels gras en strandkweek zoeken het nog hogerop: verder weg van het overstromingsgevaar. De kwelders langs de Waddenkust zijn alleen buiten het broedseizoen, onder leiding van een gids, toegankelijk.

Waar moet je beginnen als er zo veel mooie en bijzondere plekjes zijn als in het Waddengebied. We helpen je graag op weg. Op de website van Visit Wadden kun je meer informatie en tips vinden. Klik [hier](#)

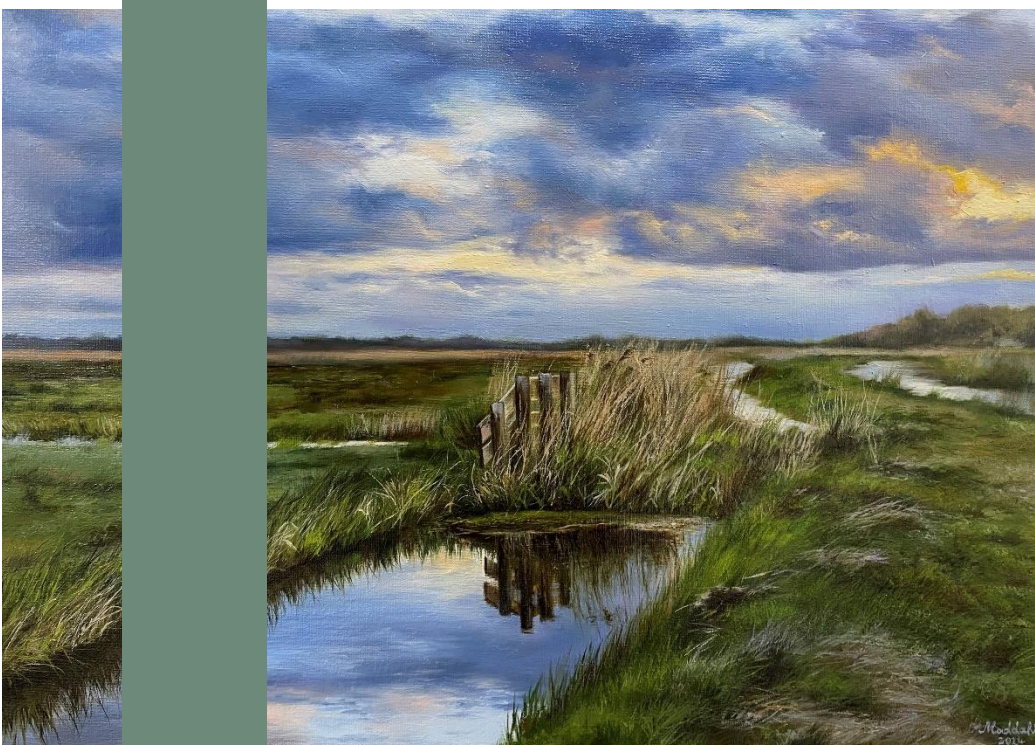
Middag-Humsterland

Middag-Humsterland is een Nationaal Landschap in de provincie Groningen. Het bestaat uit de streken Middag en Humsterland en is 5344 ha groot. Sinds 2005 heeft het gebied de status Nationaal Landschap en het is voorgedragen voor de lijst van Werelderfgoed van de UNESCO. Ten noordwesten van de stad Groningen liggen de voormalige, middeleeuwse eilanden Middag en Humsterland.

Middag is een verbastering van "Midage" of "mid oog", met de betekenis "middelste eiland" - vergelijk "oog" in Schiermonnikoog. Humsterland is afgeleid van Hugmerthi, Hugumarchi of Hugmerki, dat is de marke of het woongebied van de Hugas. Met dat laatste woord werden vermoedelijk de Chauken of de voorlopers van de Franken aangeduid.

Het Humsterland was oorspronkelijk verbonden met De Marne, maar werd daarvan gescheiden door de inbraak van de Lauwerszee en het ontstaan van het Reitdiep rond het jaar 1000. Het noordelijke deel van het gebied met de hoofdplaats Leens voegde zich daarna bij Hunsingo. De seendkerk van Oldehove ging daarna als centrum voor de streek fungeren. Middag, met de abdij van Aduard werd daarentegen tot de Reductie van 1594 bij Hunsingo gerekend.

Bewoning was hier vroeger mogelijk op wierden. Deze zijn archeologisch interessant en in goede staat. Tussen de eilanden liggen dichtgeslibde wadgeulen die nog steeds terug te vinden zijn in de gebogen vormen van de sloten en percelen.

Wierdendorp Niehove

Niehove in de gemeente Westerkwartier is in 2019 door Elsevier Weekblad uitgeroepen tot mooiste dorp van Nederland. Op de vorige pagina zag je een schilderij wat speciaal gemaakt is voor een tentoonstelling in en over Niehove met pentekeningen en schilderijen.

Een ander dorp in de buurt, namelijk Winsum, is in 2020 door de ANWB uitgeroepen tot het allermooiste dorp van Nederland. En dat allemaal in deze regio! Hoe leuk?!

Nadat rond 800 de Lauwerszee was ontstaan, kwam Niehove (toen nog Suxwort, Zuidwierde) op het eiland Humsterland te liggen. Het dorp werd daarvan de hoofdplaats. Pas vanaf 1500 werd Humsterland door dijken met het vasteland verbonden.

Het dorp is ingericht als spaken in een wagenwiel: alle wegen lopen naar het midden van het dorp. Hier staat, op het hoogste punt, de van oorsprong 13e eeuwse kerk. Deze wordt een 'radiaire inrichting' genoemd. Het gehele dorp is beschermd dorpsgezicht.

Wierdendorp Ezinge

Ezinge werd internationaal bekend door de opgravingen van archeoloog A. E. Van Giffen in de jaren twintig en dertig. Bij deze opgravingen zijn de resten van 85 boerderijen en 60 bijgebouwen gevonden uit de periode van 600 voor Christus tot de vijfde eeuw na Christus.

Vooraf de vondst van een gouden zwaardknop van Ezinge uit de 7e eeuw was bijzonder. Deze is vergelijkbaar met die uit het koningsgraf van Sutton Hoo in Engeland. Dat hier zoveel waardevolle vondsten zijn gedaan is voor een groot deel te danken aan het feit dat het dorp is gebouwd op een wierde. Dat is een kunstmatige heuvel die werd opgeworpen om de bewoners bescherming te bieden tegen het zeewater.

Door bemesting nam de hoogte in de loop der eeuwen toe steeds een beetje toe. Zo vormden de verschillende bewoningslagen een archeologische schatkamer. Na de introductie van dijken, werden veel wierden afgegraven. De wierde Ezinge is nog bewaard gebleven. In Museum Wierdenland wordt veel verteld over het ontstaan van deze wierden.

Kerken en orgels

In het huidige Friesland, Groningen en Ostfriesland staan per km² de meeste Middeleeuwse kerkjes. U hoeft om oude kerken te zien dus niet naar Frankrijk en Italië. Bovendien zijn er hier nog heel oude orgels, die nergens anders ter wereld bewaard zijn gebleven. Vooral de orgels gebouwd door de Duitse orgelbouwer Arb Schnitger gemeente (1648-1719) en de Groninger Albertus Anthoni Hinsz (1704-1785)

Schnitgerorgels staan bijvoorbeeld nog in de A-Kerk, Martinikerk, het Pelstergasthuis en in de Lutherse kerk. Hinszorgels zijn er nog in Midwolda, Uithuizermeeden, Appingedam, Zandweer en Leens.

Hoe is het mogelijk dat er zoveel bijzonder orgels zijn in Groningen?

Allereerst lieten de steenrijke borgheren en dames de mooie orgels bouwen. Zij hadden niet alleen veel geld, ook het collatierecht. Dat is het recht om de goederen in de kerk te beheren en bijvoorbeeld te bepalen wie er in de kerk preekte.

Het Hins orgel in de Petruskerk te Leens werd in de jaren 1733/34 gebouwd in opdracht van Anna Habina Lewe, douairière Van Starkenburg, collatrix van de Kerk van Leens. De Vrouwe van Verhildersum was de weduwe van Edzard Jacob Tjarda van Starkenborgh. Zo kon, geheel onafhankelijk, de opdracht aan Hinsz geven. Zij besloot het bestaande orgel te laten afbreken en Hinsz een nieuw orgel te laten bouwen. Dat deed zij, omdat het eerder gebouwde Hinszorgel in Zandweer enorm bejubeld werd. Onno Tamminga van Alberda, borgheer van Scheltekema Nijenstein te Zandweer liet dat orgel bouwen. Kortom de adellijke lieden boden tegen elkaar op om indruk te maken. Toen rond 1850 het geld van de adel opraakte en de boeren het stolkje overnaemden, waren zij juist heel zuinig. Terwijl overal orgels werden afgebroken, lieten de boeren hier ze juist telkens weer restaureren.

Organisten uit de hele wereld komen nu naar Groningen om op deze orgels te mogen spelen. Er worden regelmatig concerten gegeven, zoals tijdens het tweejaarlijkse Schnitgerfestival.

In de bus kun je luisteren naar een stuk van Tymen Jan Bronda. Hij speelt voor u op het beroemde Schnitgerorgel in de A kerk in Groningen: Magnificat Primi Toni, geschreven door Dietrich Buxtehude (1637- 1707).

Hinszorgel in de Petrusker in Leens

Orgel Akerk Groningen | Beeld Archiel ORGELNIEUWS

De borgen in Groningen – Mystiek en schoonheid van de landgoederen

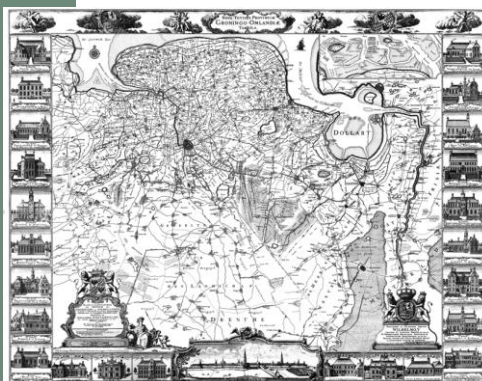
Omringd door bomen en misschien zelfs een gracht torent een statig gebouw uit boven de omliggende velden. Het is een van de Groningse borgen, de in de vorige eeuwen door jonkers bewoonde landhuizen. Ooit stonden er ruim honderd in de provincie. Slechts enkele daarvan haalden het heden.

Weer of geen weer, een bezoek aan een borg is altijd een aanrader. Schijnt de zon? Dan stippel je op de landgoederen de mooiste wandelingen uit. Regent het pijpenstelen? Gelukkig hebben de borgen in dit lijstje allemaal een dak. Tijdens je bezoek is er jaren aan geschiedenis te bewonderen. Je vindt er het gehele jaar door een onderkomen, doorgaans zelfs met een kop koffie en wat lekkers erbij. Het zijn de pronkstukken van de provincie.

Kijk voor meer informatie op groningerborgen.nl

Verdwenen borg 'Dijksterhuis' in Pieterburen

Borgenkaart van Beckeringh gemaakt in 1781.

Beckeringh wandelde door Groningen en tekende getailleerd als wat hij zag. Door zijn werk zijn de oudste gedetailleerde landkaarten in Nederland deze uit Groningen.

Ooit waren in Groningen wel 200 borgen. Er zijn er een kleine 20 bewaard gebleven, waarvan 4 nu musea zijn: de Menkemaborg, Fraeylemaborg, Borg Nienoord en Borg Verhildersum. Borg Ekenstein is een hotel en in de Piloersemaaborg kun je eten en logeren in de B&B.

Veel Groninger borgen zijn als steenhuis begonnen en in de 13^e en 14^e eeuw gebouwd. Stenen waren duur en alleen de rijken konden zich een steenhuis veroorloven. Vaak waren het rijke boeren die een steenhuis op hun erf bouwden. Dat was nodig om in tijden van oorlog te kunnen schuilen. Groningen valt pas sinds 1594 onder het landsbestuur. Tot die tijd maakten de landjonkers de dienst uit. Ze bezaten hele dorpen, spraken recht, inden belasting. Er waren vaak oorlogen. De Stad wilde de invloed uitbreiden in de Ommelanden en de landadel vocht ook onderling. Daarom was een steenhuis op een stuk grond met rondom een gracht en een ophaalbrug wel zo veilig. In tijden van vrede werd er graan opgeslagen, later werden de steenhuizen uitgebreid en dienden ze als zomerverblijf. Zo'n landgoed met borg en boerderijen eromheen was een zelfvoorzienende eenheid: groente kwam uit de moestuin, vis uit de vijver of de gracht, er werd vee gehouden.

De landadel was zo rijk, dat de beste houtsnijders en decorateurs werden aangetrokken.

Later namen de boeren het stokje over: zij lieten in de 20ste eeuw de fraaiste huizen onder architectuur bouwen. Bijvoorbeeld door Pierre Cuijpers (Neo gotiek) en zijn leerling Hendrik Berlage (Amsterdamse school).

Menkemaborg

De Menkemaborg in Uithuizen is in oorsprong een uit de 14^e eeuw daterend huis, een zogenaamd steenhuis, dat in de loop der tijd vergroot is. Over de familie Menkema is helaas weinig bekend. In het begin van de 17^e eeuw vergrootte het echtpaar Clant het gebouw tot een U-vormig huis met de ingang naar het oosten.

In 1682 koopt Mello Alberda het landgoed en na zijn overlijden in 1699 erft zijn zoon Unico Allard het. In 1701 trouwt hij met Everdina Cornera van Berum en zij verbouwen het huis ingrijpend waarbij de ingang naar het noorden wordt verlegd en het huis een barokke symmetrische indeling krijgt. De architect van de verbouwing is Allert Meijer. Voor het verfraaien van het interieur worden kunstenaars aangetrokken. Beeldsnijder Jan de Rijk maakt de imposante schoorsteenmantels van barok houtsnijwerk en Hermannus Collenius schilderde daarvoor de mythologische voorstellingen. Ook een heel bijzonder staatsieledikant, gemaakt van gele Chinese zijdedamast, is bewaard gebleven.

De familie Alberda bewoonde de Menkemaborg als hoofdresidentie tot het overlijden van de laatste bewoner Gerhard Alberda van Menkema en Dijksterhuis in 1902. Na 1921 schonken zijn erfgenamen het landgoed aan het Groninger Museum, waarna het na restauratie in 1927 werd opengesteld voor bezoekers. Breng een bezoek aan de Menkemaborg en de bijbehorende kasteeltuinen voor een beeld en het gevoel van het adellijke 18^e-eeuwse leven.

Piloersemaborg

De ondergang van de adel en opkomst van de boeren

Langs deze weg – kijk naar het Noorden, in de richting van de Waddenzee - staan grote boerderijen. Wie goed oplet ziet dat de boerderijen steeds een beetje hoger staan dan het land eromheen. Dat komt omdat ze op de kwelderwal van de Grijssloot staan, waarop wierden werden opgeworpen. De wierden zijn hier vrij laag omdat al 200 jaar na de aanleg de zeedijk af was, zodat ophogen niet meer nodig was.

Waarom zijn de boerderijen hier groter dan elders in Nederland?

In Groningen verarmde de adel in halverwege de 18e eeuw, terwijl daarna de boeren snel rijker werden. Dat komt mede door het beklemdrecht, een typisch Gronings fenomeen.

Bij het beklemdrecht ligt de pachtsom die de gebruiker van de grond aan de eigenaar verschuldigd is 'eeuwig' vast. De eigenaar kan de prijs niet verhogen. Zolang het beklemdrecht niet is afgekocht geldt het tot op de dag van vandaag. Het gevolg was dat de inkomsten van de adel verminderden terwijl de economie juist sterker werd.

De boeren werden de nieuwe rijken. Ze bouwden nieuwe boerderijen onder leiding van bekende architecten, de stijl van de Amsterdamse school zie je veel op het Groninger platteland. Er werd ook veel geïnvesteerd in mooi houtsnijwerk, glas in lood ramen en andere fraaie versieringen, mooie Engelse slingeruinen rondom de boerderij.

De rijke herenboeren waren in staat te investeren in innovatie. Ze legden drainage aan, konden stroomkracht aanschaffen, land ontginnen en zelf investeren in het inpolderen van land hier langs de kust. En ze konden op reis gaan. Naar Amerika bijvoorbeeld. Daar verhuisden heel wat Groningers naartoe in de eerste helft van 1800, omdat het hier economisch niet goed met ze ging.,

Zo gaat boer Cornelis Borgman in 1850 op bezoek bij zijn broers die zijn geëmigreerd naar Amerika. Ter plekke ziet hij de eagle plough: een ploeg met een gebogen schaar die de grond omkeert in tegenstelling tot de voetploeg in Nederland die de grond alleen maar open trekt. Bovendien vergt deze ploeg 60% minder trekkracht. Hiermee volstaat 1 paard - in plaats van twee - voor de ploeg en de paarden gaan langer mee. Borgman importeert de Eagle Plough en laat deze door de plaatselijke smid nog wat verbeteren. De Arendploeg is geboren. Als snel maakt elke smid in het Hogeland ze. Doordat de vraag naar graan steeg – onder meer door oorlog in de Krim- ja de geschiedenis herhaalt zich – steeg de prijs. En doordat grotere arealen bewerkt konden worden, was de opbrengst hoog. Zo ontstond de graanrepubliek Groningen. Ook nu wordt er nog veel graan verbouwd op de vruchtbare vette klei.

Arendploeg

De Arendploeg behoort tot de topstukken die altijd te zien zijn in de Museumboerderij van Landgoed Verhildersum. Je vindt er een keur aan 19e -eeuwse landbouwwerktuigen en materialen van oude ambachten.

Afsluiting Lauwerszee

De afsluiting van de Lauwerszee maakte in 1969 een eind aan de zoutwatervisserij vanuit Zoutkamp. Toen koningin Juliana het dorp op de dag van de afsluiting bezocht, hingen de bewoners hun vlaggen halfstok en keerden ze de vorstin de rug toe. De Zoutkampers zagen de afsluiting niet als iets feestelijks, maar als het einde van hun bloeiende vissersdorp.

De diep teleurgestelde vissers hadden echter geen tijd om stil te staan bij het verlies van hun haven hun werk veelal voort vanuit de nieuw aangelegde haven in Lauwersoog, maar bleven – tegen de wens van de overheid in - de registratieletters 'ZK' voeren.

Ondanks alles ademt Zoutkamp nog steeds de sfeer van een vissersplaats, en niet alleen op Vlaggetjesdag en met WinterWelVaart. De garnalenvisserij is nog steeds hecht verbonden met het dorp. De vloot ligt in Lauwersoog, maar de garnalen gaan naar Zoutkamp waar Heiploeg is gevestigd, de grootste garnalenleverancier van Europa. Meer informatie over Zoutkamp volgt hieronder.

Historische sluis Aduarderzijl

De Aduarderzijlen liggen waar het Aduarderdiep uitkomt in het Reitdiep. Het Aduarderdiep is rond 1400 gegraven onder leiding van het klooster te Aduard om een goede afwatering van het inmiddels omdijkte land te verkrijgen.

De eerste sluis zal een holle boomstam zijn geweest met een houten klep die bij vloed dicht werd gedrukt (het Reitdiep stond in open verbinding met de zee) en bij eb door het binnenwater weer werd opengeduwde. Deze waterafvoer functioneerde zo goed dat steeds meer gebieden er gebruik van wilden maken.

De capaciteit moest worden vergroot en er werden extra armen en (grotere) sluizen aangebracht, die meermalen verplaatst en verbreed zijn. In 1877 werd de zeewerende functie overbodig toen het Reitdiep bij Zoutkamp werd afgesloten.

Na afsluiting van het Lauwersmeer zijn de sluizen in 1974 buiten werking gesteld. De sluis diende niet alleen als waterwerk. De sluis was ook een onderdeel van een verdedigingswerk tegen de Spaanse bezetting en de bescherming van de westkant van de stad Groningen.

Wielen, vriendelijke meertjes met een kolkend verleden

Vanaf het moment dat de mens dijken aanlegde, zijn er dijkdoorbraken...

Vaak kleinschalig en soms met vreselijke gevolgen, zoals tijdens de Kerstvloed in 1717 waarbij er in de provincie Groningen duizenden doden vielen. In de afgelopen eeuwen sloegen dijkdoorbraken enorme gaten in de zeedijk. Soms zo groot dat er “een oorlogsschip doorheen kon varen”, zoals nabij Termunten tijdens de Sint-Maartensvloed uit 1686. Volledige stukken dijk werden weggevaagd.

In het huidige landschap liggen talrijke zichtbare restanten van de dijkdoorbraken. Dit zijn bijvoorbeeld stukken weggeslagen dijk, maar nog herkenbaarder zijn de ronde meertjes die wielen of kolken worden genoemd. Deze meertjes liggen vlak achter de dijk. Door de kracht van het naar buiten stromende en rondkolkende water bij een dijkdoorbraak ontstonden er diepe gaten: de doorbraakgaten, ook wel kolkgaten genoemd. Het rondkolkende water, dat zich door het gat in de dijk stortte, spoelde zand en grind uit de ondergrond weg. Vlak achter de dijk ontstond zo een diep, rond spoelgat. Nadat het water weer tot rust was gekomen, bleef er een diep en rond meertje over: het wiel. Veel van deze doorbraakgaten waren in eerste instantie soms wel tien tot twintig meter diep.

Wielen zijn al bijna zo oud als de dijken waar ze tegenaan liggen. Sommigen zijn al 1000 jaar oud. Precies weten we het niet, maar in Groningen zijn er zeker nog vele tientallen herkenbaar. Enkele zijn heel groot, van meer dan 100 meter in doorsnede, de meesten een stuk kleiner tot enkele meters breed.

De dijkdoorbraken vonden plaats op de zwakste plekken in de dijk. Dit kwam bijvoorbeeld door slecht onderhoud, het graven van gangen door muskusratten of omdat er holtes in de dijk ontstonden op een plek waar een oud riviertje liep.

Na de dijkdoorbraak werd het gat in de dijk gedicht. Om het wiel heen werd een nieuw stuk dijk aangelegd. Vanwege de diepte van het wiel kon de dijk niet meer op dezelfde plek hersteld worden. Aanvankelijk van de manier waarop dat gebeurt spreken we van binnen- of buitengedijkte wielen. De buitengedijkte wielen zijn meestal weer dichtgeslibd, soms op een drassig stukje weiland na. Binnendijks wielen slibben niet snel dicht blijven vaak eeuwenlang zichtbaar.

Met de zeespiegelstijging die Nederland te wachten staat, wordt er opnieuw gesproken over de sterkte van de dijken en potentiële dijkdoorbraken. Diverse onderzoekers doen experimenten met betere en slimmere dijken. Wetenschappers wachten op een dijkdoorbraak.

Dijken: de dromers, slapers en wakers over het landschap

Wonen onder zeeniveau is voor Nederlanders heel normaal. In de laagst gelegen delen van Groningen ligt de straat ruim 2 meter onder zeeniveau. Overal in het landschap liggen dijken die de inwoners tegen de zee beschermen. Het zijn eeuwenoude 'slapende' dijken én actieve dijken die aan en nabij de huidige zeekust liggen. Alleen al in de provincie Groningen liggen honderden kilometers aan zeedijken.

Sinds de tweede eeuw legden bewoners van de wierden kleine dijkjes aan om hun woonplaatsen tegen de talrijke overstromingen te beschermen. Na verloop van tijd groeiden de dijkjes aan elkaar en ontstonden er steeds grotere droge gebieden. Groot en hoog waren de dijken niet, ze waren nauwelijks hoger dan twee meter.

Rond het jaar 1200 begonnen kloosterlingen met de grootschalige aanleg van dijken. Dat was nodig om de veiligheid te vergroten. Steeds grotere gebieden bleven dankzij de indijkingen droog, waardoor er voedsel verbouwd kon worden. De oude dijk van de provincie Groningen is de eerste grootschalige en aangesloten zeedijk aan de rand van de provincie Groningen. Hij loopt aan de noordkant via Vierhuizen, Warffum en Uithuizermeeden, naar de oostkant bij Oosternieland, Spijk en Hoogwatum. De oudste delen dateren uit ongeveer 1250.

De dijken hielden ook regenwater tegen, dat van het land naar de zee moest. Daarom werden er zijlen gebouwd. Dit zijn sluizen met één deur. Veel plaatsnamen herinneren aan de zijl, zoals Delfzijl, Noordpolderzijl en Zijldijk. Het zijn de plekken waar bij eb water op de zee geloosd werd.

300 jaar geleden, in de nacht van 24 december 1717, woedde er een grote storm in dit gebied. De dijken braken massaal door en de Kerstvloed zaaide dood en verderf. In een groot deel van het Waddengebied, van Friesland tot aan Denemarken, kwamen circa 14.000 mensen om het leven. De vloed reikte 20 kilometer landinwaarts tot in de stad Groningen. In de stad stond het water in sommige straten kniehoog. Op meerdere plekken zijn sporen van de dijkdoorbraken terug te vinden. Ze zijn te herkennen aan kleine ronde meertjes, wielen en kolken genaamd, die direct aan de dijk grenzen. Na de Kerstvloed zijn de dijken verstevigd en zijn er een groot aantal nieuwe dijken gebouwd.

De oude dijken werden reservedijken. Op veel plekken zijn in de oude dijken doorgangen aangebracht voor het verkeer. Ze hebben nog altijd een waterkerende functie. Daarom vind je bij veel van de openingen een klein houten huisje met daarin schotbalken. Daarmee kan in geval van nood het gat gedicht worden. De straatnaam Oude Dijk is op meerdere plekken in Groningen terug te vinden, zoals bij de dorpen Warffum en Spijk (Spijkster Oudedijk) die op de oude dijk gebouwd zijn. Deze oudste zeedijk heeft geen functie meer, nadat er rond 1718 een nieuwe dijk ten noorden is aangelegd.

Nog later, rond 1811, is op de plek van de huidige zeedijk een dijk aangelegd. In het landschap tussen Usquert en Noordpolderzijl zie je de drie dijken prachtig in het landschap liggen. Ze hebben de poëtische namen waker, slaper en dromer. De noordelijkste en belangrijkste is de waker: een dijk met een direct zeekerende functie. De slaper heeft alleen nog een cultuur-historische functie en geen waterkerende functie meer.

Coupures

Een coupure rondom een dijk is een onderbreking of doorgang in een dijk, kade of waterkering die onder normale omstandigheden openstaat, maar bij hoogwater tijdelijk wordt afgesloten om de waterkering weer sluitend te maken. Kenmerken van coupures:

- Vaak te vinden op plekken waar een weg, spoorlijn of watergang door een dijk of kade gaat.
- Bij hoogwater worden ze afgesloten met schuiven, deuren, kleppen of keerwanden.
- Ze maken het mogelijk dat verkeer en logistiek normaal doorgang hebben, terwijl bij een dreiging van overstroming de waterveiligheid voorrang krijgt.

Dijken:

Laatste stuk 15^e -eeuwse dijk in Den Andel, Ter hoogte van Breedenborg - stuk daarvoor:

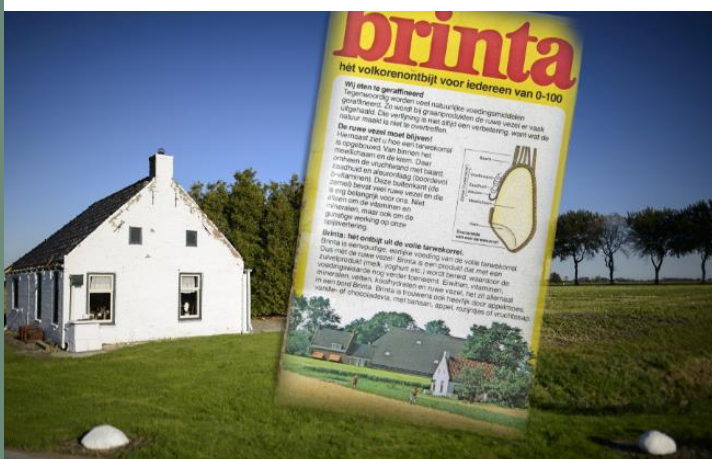
Oude Dijk Den Andel – foto Groninger Landschap

U ziet u het dorp Den Andel liggen, links naast de aardappelfabriek. Langs de weg 'De oude dijk' die gaat naar Westernieland, ligt echt een stuk oude zeedijk. Dit stuk dijk wordt beheerd door het Groninger Landschap.

De Oude Dijk in Den Andel is een typisch voorbeeld van een waardevol cultuurhistorisch landschapselement. De oude zeekering maakte deel uit van het allereerste dijkstelsel dat heel Noord Groningen moest beschermen. Deze dijk uit de vijftiende eeuw liep langs het gebied Pieterburen, Den Andel, Warffum, Usquert, Uithuizen.

Kerstvloed

Uiteindelijk maakte de zee toch korte metten met deze bescherming van mensenhand. De dijk werd tijdens de Kerstvloed van 1717 grotendeels weggespoeld en was niet meer te herstellen. Er vielen tweeduizend slachtoffers en een groot deel van de provincie stond onder water. Zelfs de stadswallen van Groningen werden bedreigd. Een jaar later begonnen men met de bouw van een nieuwe dijk, een stuk noordelijker. Deze 'Middendijk' is nog goed in het landschap te herkennen.

Brintahuisje

Recht tegenover de Breedenborg – wanneer u kijkt naar Den Andel – ziet het zogeheten Brintahuisje dat was afgebeeld op de verpakking.

Dit jaar is de witte verf van dit mooie voorbeeld van een arbeidershuisje verwijderd.

Verhalen vertellen is zo oud als de mensheid zelf. Nog voordat er boeken bestonden, gaven mensen hun kennis, waarden en ervaringen door in de vorm van verhalen. Rond het vuur, tijdens het werk of bij rituelen werden verhalen gebruikt om de wereld te begrijpen, samenhang te scheppen en lessen over te dragen aan volgende generaties. Deze mondelinge traditie, vaak aangeduid als volksoverlevering, omvat sprookjes, mythen, sagen, legenden en volksliederen. Ze vormen niet alleen een spiegel van de cultuur en leefwereld van een gemeenschap, maar ook een manier om identiteit te bewaren en door te geven. Zo worden verhalen een onzichtbare draad die het verleden met het heden en de toekomst verbindt.

Deze provincie en regio kent natuurlijk ook vele mooie verhalen. Net zoals Meester Melchior deze verspreid, zijn er andere schrijvers, makers, inwoners en toeristen die hun verhalen delen. Hieronder een kleine selectie.

Wat is jouw verhaal?

Van Eierzoeker tot Zeekapitein

Op Rottumeroog was geen school om te leren lezen, schrijven en rekenen, waardoor hij op zijn twintigste nog vrijwel analfabeet was. Maar Rottumeroog was voor Toonder, afkomstig uit Warffum, wel een leerschool, die hem de richting van zijn verdere leven aangaf. Wordt hier gesproken over de bekende striptekenaar Marten Toonder? Lees er meer over in de [blog](#) van Erik de Graaf.

Van dromer tot waker

Weer of geen weer. Een wandeling van de dromerdijk via de slaper naar de waker wordt altijd beloond met een fantastisch uitzicht vanaf de wakende zeedijk. Van Warffum tot aan het Wad. Het is een reisje door de tijd. Meer weten over de slapers, dromers en wakers. Erik de Graaf kan je er nog veel meer over vertellen. Kijk eens op zijn [blog](#).

Volksverhaal Jan Sloek

Een sage uit het Reiderland

Jan Sloek, een luie maar hebzuchtige man uit het Reiderland, vindt tijdens een wadwandeling een gouden munt. Bezet van hebzucht keert hij terug en verzamelt steeds meer munten. Maar zijn drang naar rijkdom leidt hem dieper het wad in, waar hij vastloopt in een dichte mist die hem gevangen houdt. In zijn angst beseft hij te laat dat de vloed hem zal verzwelgen. De mist lost op en onthult dat hij voor de poort van Torum staat—een plaats die hij alleen kent van de afgebeelde gouden munten.

Zoutkamp: sfeervol en geliefd vissersdorp

Het hele jaar door lokken fotogenieke schepen en kleurige havenpakhuizen toeristen naar Zoutkamp. In december doet het vissersdorp aan het Reitdiep er nog een schepje bovenop. Ze neemt vaak deel aan WinterWelVaart, een meerdaags evenement op diverse locaties dat het maritieme verleden van Groningen tot leven brengt.

Engelse oorlog

Sinds het eind van de middeleeuwen is Zoutkamp een vissersgemeenschap. Met kleine zeilboten werd er op zee gevestigd. Notities van een tijdens de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) in het dorp gelegerde officier geven een indruk van het leven van de Zoutkampers: 'Hier wonen niet anders dan zeevisschers, en bestaand uijt eene 80 huijsen'.

De officier en zijn manschappen logeerden bij deze vissers en daar stond tot hun genoegen geregeld vis op het menu. Zo beloofde de officier zijn familieleden dagelijks te trakteren op 'springlevendige zeesvis van alle soort' wanneer ze hem kwamen bezoeken.

Handel

In de eerste helft van de 19e eeuw leefden de Zoutkampers vooral van 'zeevisch', die ze in de stad Groningen verkochten. Rond 1850 werd de vis ook buiten de provincie verkocht. Veel ging naar kooplui uit 'Holland', maar er was ook een levendige handel met Hamburg, Engeland en Frankrijk.

De zeevisserij liep eind 19e eeuw sterk terug in Zoutkamp. Niet alleen doordat Engelsen en Duitsers met grote schepen en fijnmazige netten de zee leegroofden, maar ook door de zware storm van 5 maart 1883. Huizenhoge golven verslonden drie Zoutkamper schepen. Negen opvarenden vonden de dood. De ramp leidde in 1889 tot de oprichting van Hulp in Nood, de eerste vissersvereniging van Nederland.

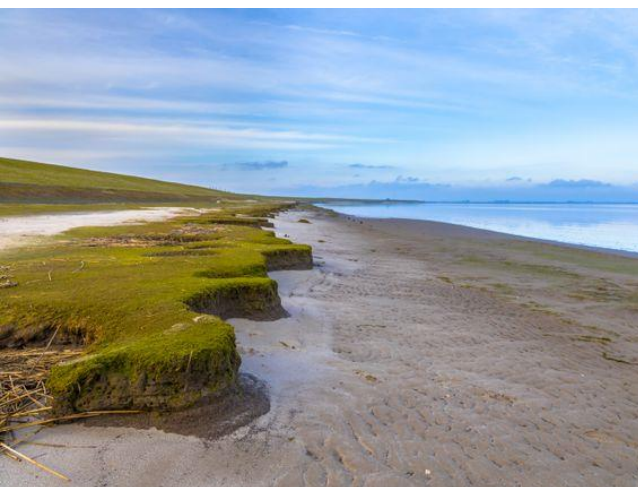
Crisis

De Zoutkamper vissersvloot was in 1901 geslonken tot vier schepen. Pas bij de overgang van zeil- naar motorvaart leefde de visserij weer op. In 1918 waren er in Zoutkamp negentien schepen. De wereldwijde crisis in de jaren dertig gooide echter roet in het eten.

Dankzij een vastgestelde minimumprijs wisten in deze moeilijke periode alleen garnalenvissers het hoofd boven water te houden. De crisis maakte de Zoutkampers inventief. Ze pasten hun vangstmethoden aan en vingen dicht bij huis in de toenmalige Lauwerszee garnalen. De vissers zetten hiervoor oude reddingssloepen in met motoren van afgedankte T-Fords.

Grote consumptiegarnalen werden gepeld en verkocht. 'Het kleine spul' werd gedroogd. Verbeterde vangstmethoden maakten grootschalige drogerijen mogelijk. De eiwitrijke, gedroogde garnalen vonden als diervoer gretig aftrek bij pluimveehouders.

Eemskanaal

Het Eemskanaal is een verbinding tussen de haven van Delfzijl en de stad Groningen. Het kanaal is 26,5 km lang en 60 meter breed.

Gevaar voor dijkdoorbraak in 2012

In de ochtend van 6 januari 2012 werden inwoners van Woltersum verplicht geëvacueerd omdat de Eemskanaaldijk ter hoogte van het dorp ernstig verzwakt was door het aanhoudend hoge water. De dijk lekte water. De kans op een dijkdoorbraak was klein, maar mocht het gebeurd zijn dan waren de gevolgen groot. Inwoners van delen van Wittewierum, Ten Post en Ten Boer moesten ook hun huizen verlaten. Als tijdelijke oplossing werd in februari de kade bij Woltersum verstevigd met een extra kleilaag. Als gevolg van de bodemdaling door aardgaswinning zijn de laatste grote aanpassingen aan de oeverconstructies en dijken van het Eemskanaal uitgevoerd in de periode 1993 tot en met 1995.

Dijkverbetering Ommelanderswijk

Tussen Eemshaven en Delfzijl ligt een zeedijk van 11,7 kilometer lang. Deze zeedijk voldoet niet meer aan alle normen. Dit komt doordat het klimaat verandert en doordat we gas winnen in Groningen. Daarom wordt gewerkt aan de verbetering van deze dijk.

Het ontwerp van de dijk is in 360 graden te bekijken op de site van Waterschap Noorderzijlvest: Maak een virtuele dijkexcursie over de werkzaamheden aan de dijk tussen Delfzijl en Eemshaven. Kijk rond op de dijk en bekijk de werkzaamheden van heel dichtbij.

Mensingeweer, Molen Hollands Welvaart

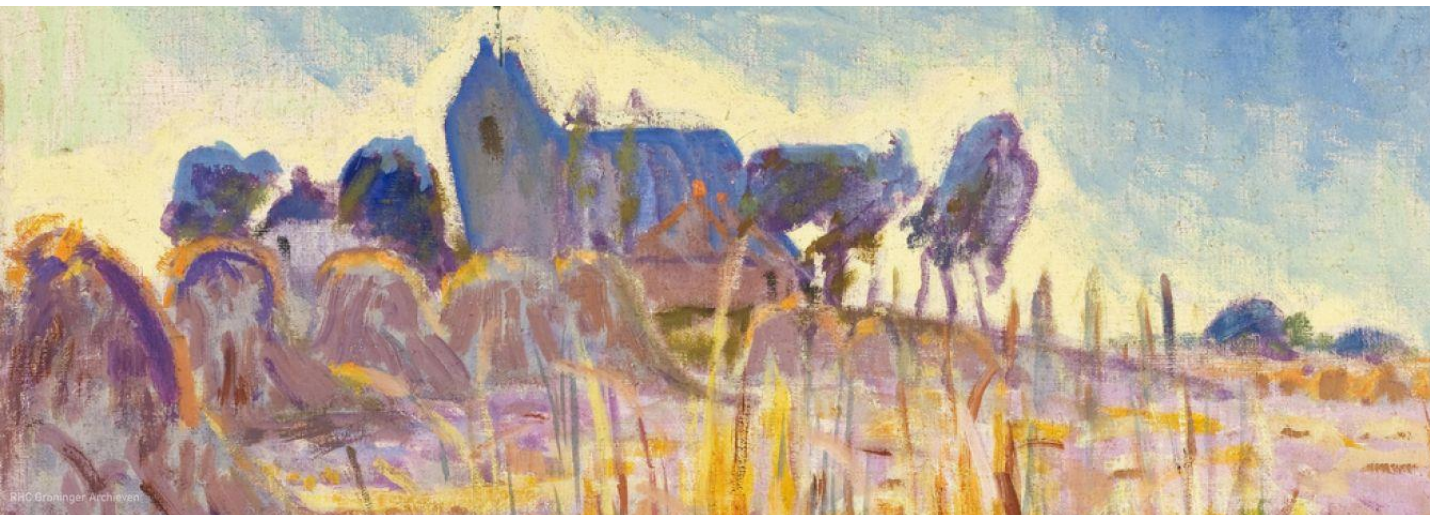
Hollands Welvaart is een achtkante stellingmolen. De stelling is de houten omloop bovenop een (meestal) stenen onderbouw. Stellingmolens vind je meestal in de bebouwde kom. Daar is immers meer hoogte nodig om genoeg wind te vangen.

Molen Hollands Welvaart staat pal langs het veel bewandelde Pieterpad. In de molen is de koffie- en theeschenkerij 'In de Malle Molen' gevestigd. Een prachtige plek om even bij komen te komen en te genieten van een stukje appelgebak of echte Groninger poffert uit de eigen bakkerij. Daarna uiteraard de molen nog even in. De gidsen en/of molenaars vertellen u graag over de werking en de historie van de molen.

Hollands Welvaart bezoeken?

De gidsen en/of molenaars vertellen je graag iets over de werking en de historie van de molen. De klim naar boven is de moeite waard, op de stelling heb je uitzicht van stad tot wad! Wel eens zelf meel gemalen? Probeer het hier met de kweern (handmolen). Bezoek ook de curiosazolder, de expositiezolder 'de Waaierij' en koffie- en theeschenkerij 'In de Malle Molen'. In de molen worden ook molen-, meel- en streekproducten verkocht.

De openingstijden en meer informatie kun je vinden op de website van Het Groninger Landschap.

Eeuwenoude sporen van bewoning

Overall in Groningen bepalen middeleeuwse dorpskerkjes met hun torenspits de typisch Groninger horizon. Ze staan hoog en droog, bovenop de wierden. De meeste dorpen in dit wierdenland worden verbonden door kronkelige wegen. Ze volgen al eeuwenlang de natuurlijke verhogingen van de oeverwallen langs de riviertjes.

Dit gebied is zo'n 2.500 jaar bewoond. Vanaf 500 voor Christus begonnen de bewoners met het bouwen van hoge wierden. Rond het begin van de jaartelling trok een deel van de bewoners zich terug in het hoger gelegen Drenthe en de stad Groningen. De invloed van de zee werd te groot en er waren regelmatig grote overstromingen. In de twaalfde eeuw werd het gebied beter toegankelijk omdat de zee tot rust kwam. Er ontstonden nieuwe dorpen. Tegelijkertijd werden er tientallen nieuwe kloosters gesticht, waaronder in 1192 het Cisterciënzer klooster van Aduard. Dit klooster was lange tijd één van de oudste en meest invloedrijke in dit gebied. De kloosterlingen legden dijken aan en bouwden sluizen. Aduard, wat ook een wierde is, lag destijds in een gebied dat nog nauwelijks beschermd werd tegen de zee. De kloosters gaven de boeren droog bouwland. Het deel van de kloosters dat zich hiermee bezighield, werd een zijvest genoemd. De meeste zijvesten in Groningen ontstonden tussen het jaar 1200 en 1400. Het zijn de voorlopers van de huidige waterschappen. Het waterschap dat nu de waterstand in dit gebied beheert heet Noorderzijlvest, en heeft daarmee een historische naamsverwijzing.

Vanaf de 20e eeuw is het gebied helemaal ingedijkt. De zeeslenken werden kalme riviertjes die in Groningen maren worden genoemd. 's Winters, bij strenge vorst, is het prachtig schaatsen over de slingerende watertjes met winterse vergezichten over het Groninger landschap. De talloze schaatstoertochten met 'koek en zopie' (Gronings voor eten en drinken) zorgen voor een pittoresk beeld. In de zomer wordt er veel gekanoed.

Tot in de negentiende eeuw waren de landwegen een groot deel van het jaar niet of moeilijk begaanbaar. De maren waren van groot belang. Het waren de belangrijkste verbindingswegen en dienden voor het vervoer van personen en goederen. Dit gebeurde met zeilschepen en trekschuiten. Een trekschuit is een schip dat vanaf de wal werd voortgetrokken en vracht en passagiers vervoerde. Het was de voorlopers van modern openbaar vervoer: de schuit nam iedereen mee die het vastgestelde tarief betaalde. Om de trekschuiten de bocht om te laten varen, waren rolpalen nodig. Er staan nog meerdere van deze gele metershoge palen in het landschap, zoals bij Warffum, Oldehove en Feerwerd.

Verspreid over het gebied staan diverse indrukwekkende landhuizen. Het zijn kleine kastelen die in Groningen borgen worden genoemd. In de borgen woonden machtige mensen. Ze bestuurden het gebied en waren vaak (plattelands)rechter. Voorlopers van de borgen waren versterkte oude steenhuisen die als vluchtplek dienden bij gevaar. In het jaar 1650 stonden er in Groningen 110 borgen. Daar zijn er nu nog zestien van over waaronder Verhildersum en Menkamaborg.

Gemaal De Waterwolf

Het afvoeren van water uit een groot deel van Groningen en de kop van Drenthe. Aan die taak begon gemaal de Waterwolf in 1920. Toen uniek voor zijn tijd. Het gemaal werkt nog steeds en vervult een sleutelfunctie in de afvoer van overtollig water richting de Waddenzee.

Water afvoeren

De Waterwolf staat op de landtong tussen het Reitdiep en de Kommerzijlsterrijte, vlakbij Lammerburen. Het gemaal is speciaal gebouwd om het overtollige water uit het achterliggende stroomgebied Electra af te voeren. Onder normale omstandigheden loost deze boezem via het Lauwersmeer onder vrij verval op de Waddenzee via de spuisluizen bij Lauwersoog.

Geschiedenis

Tot 1877 zorgde het Reitdiep voor een natuurlijke afvoer van het overtollige water uit grote delen van Groningen en Drenthe naar zee. In 1877 werd het Reitdiep tussen Zoutkamp en Nittershoek afgesloten. Door het dichtslibben van de buitengeul van de rivier kon het water onvoldoende worden afgevoerd naar open zee.

Bij aanhoudende westenwind ontstond een hoge zeewaterstand, waardoor de natuurlijke lozing belemmerd of zelfs onmogelijk werd. Het gevolg was dat vooral bij veel regenval grote gebieden onder water kwamen te staan. Omdat de bewoners droge voeten wilden en de boeren hun florerende akker- en weidegronden niet wilden verliezen, besloten provincie en Rijk om een groot gemaal te bouwen.

Vogels en de Wadden

De lijst van Nederlandse broedvogels is verrassend genoeg lang en opvallend te noemen.

Nederland mag dan een klein land zijn, het heeft veel verschillende landschappen: zee, strand, duin, dennenbos, loofbos, heide, akkers, weiden, ga zo maar door. Vele mogelijkheden voor vele soorten met hun specifieke eisen. Daarom is vogels kijken in Nederland leuk, erg leuk.

Niet alleen tijdens de trek in het voor- en najaar als vogels van verre streken ons land passeren, of in de winter als vogels uit Groenland of Siberië hier overwinteren, maar zeker ook in de zomer. Dan is Nederland het thuis voor onze broedvogels.

Het Waddengebied is een van de belangrijkste plekken in de wereld waar veel vogels zich voortplanten. Het gaat echter slecht met de broedvogels in het Waddengebied.

De oorzaken voor dit probleem moeten gezocht worden in het Waddengebied zelf. Broedvogels hebben onder meer last van de hogere waterstand, de mindere kwaliteit van broedgebieden en de toename van het aantal roofdieren. Maar ook verstoring door recreatie is voor de vogels een probleem.

Colofon

De foto's en beelden in dit magazine komen van verschillende makers waaronder de verschillende musea, Bas Meelker, Waterschap Noorderzijlvest, Droninger, Marcel Kerkhof, Farzaneh Maddahi, Visit Groningen en Stella Dekker.

Inhoudelijke informatie is onder meer afkomstig van Groningen Connect, Erik de Graaf, Liesbeth van Norden, Peter Doorn, Visit Groningen, Atelier Plek en Verhalen van Groningen.

Gebruik van foto's en inhoud

De Waddenmusea hebben bij het samenstellen van deze publicatie getracht alle rechthebbenden van beeld- en tekstmateriaal te achterhalen en te informeren. Waar mogelijk is toestemming gevraagd voor het gebruik van de betreffende content. Mocht u desondanks menen rechthebbende te zijn op materiaal dat in deze uitgave is opgenomen, en niet door ons benaderd te zijn, dan verzoeken wij u vriendelijk contact met ons op te nemen. Wij zullen in dat geval in overleg een passende oplossing zoeken.

De Waddenmusea bustour is mede mogelijk gemaakt door

provincie
groningen

arriva touring

Bedankt

*Wat leuk dat je met ons hebt meegereisd!
We hopen dat je hebt genoten!
Tot een volgende keer!*

Laat je ons weten wat je ervan vond?

*Voor meer informatie en contact
Kijk gerust op waddenmusea.nl*